

УЗАГАЛЬНЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ ТА НАПРЯМІВ ПОДАЛЬШОГО УДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ФОРМИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ

УДК : 343

Є. Ю. Свобода

кандидат юридичних наук, доцент, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії Національної академії внутрішніх справ

У загальних рисах охарактеризовані сучасні завдання, що вирішуються експертами-почеркознавцями. На підставі узагальнення експертної практики виокремлено основні напрями подальшого розвитку судового почеркознавства у сучасний період. Перш за все визначено діяльніший підхід і дослідження структури вирішення ідентифікаційних завдань з метою оптимізації методики експертизи. Разом з тим звертається увага на необхідність подальшого формування теоретичних та методичних основ судово-почеркознавчої діагностики. Окреслено класифікаційні завдання дослідження почерку. Висвітлені деякі проблемні питання на сучасному етапі розвитку судово-почеркознавчої експертизи, запропоновані основні шляхи їх вирішення.

Ключові слова: *судове почеркознавство, судово-почеркознавча експертиза, почерк, почерковий об'єкт, ідентифікаційні дослідження, діагностичні дослідження, класифікаційні дослідження, методика почеркознавчої експертизи.*

GENERALIZATION OF THEORETICAL ISSUES
AND DIRECTIONS FOR FURTHER IMPROVEMENT
FORENSIC HANDWRITING EXAMINATION AS A FORM
OF APPLICATION OF SPECIAL KNOWLEDGE

Svoboda E.

Received: 16 Dec 2016

Судово-почеркознавчі експертизи сьогодні є одним з найпоширеніших видів судових експертиз і відіграють неабияку роль у слідчій та судовій практиці. Вони призначаються у випадках, коли для дослідження рукописних записів, підписів з метою вирішення ідентифікаційних або неідентифікаційних (класифікаційних, діагностичних) питань, що мають значення у кримінальному чи цивільному судочинстві, виникає необхідність застосування спеціальних знань.

Судове почеркознавство пройшло кілька етапів розвитку, а саме: накопичення знань і досвіду; становлення теоретичних засад; розгортання теоретичних та експериментальних досліджень, математизація знань; формування теорії судово-почеркознавчої ідентифікації [3, 10].

У сучасний період судове почеркознавство є високорозвиненою предметною галуззю теорії судової експертизи і галуззю криміналістики. Характерним для нього є подальший активний розвиток теоретичних засад судового почеркознавства; експериментальних розробок; узагальнень експертної практики; удосконалення існуючих методів і створення нових, більш ефективних методів експертного дослідження почерку.

Розвиток теоретичних засад судового почеркознавства у сучасний період ознаменувався:

- розробкою основних положень вчення про процес експертного дослідження як компонент предмета судового почеркознавства (комплексні методики вирішення судово-почеркознавчих завдань, теоретичні проблеми оцінки ознак тощо);
- створенням понятійного апарату в галузі теорії й практики судово-почеркознавчої експертизи (словник основних термінів);
- формулюванням основ математичного моделювання і засад автоматизації у галузі судово-почеркознавчої експертизи (теорія і практика математичного моделювання, експертні програми, системи);
- розробкою основних положень теорії і методики судово-почеркознавчої діагностики [3, 11–12].

Незважаючи на те, що дослідження почерку для встановлення певних обставин проводяться декілька століть і вони є одними із найстаріших криміналістичних досліджень, до сьогодні у вчених-криміналістів, практичних співробітників виникають питання стосовно можливостей судово-почеркознавчої експертизи.

Аналіз теоретичних розробок та узагальнення експертної практики дозволяють виділити основні напрями подальшого розвитку судового почеркознавства у сучасний період.

Це перш за все діяльнісний підхід і дослідження структури вирішення ідентифікаційних завдань з метою оптимізації методики експертизи.

Ідентифікаційні завдання становлять основний обсяг при проведенні судово-почеркознавчої експертизи; їх вирішення передбачає встановлення таких фактів наявності або відсутності тотожності конкретного виконавця рукописного тексту, запису або підпису; виконання однією й тією самою або різними особами декількох текстів

(записів) або підписів окремих фрагментів тексту, тексту і короткого запису (зокрема, дописки), у деяких випадках, коли підпис має переважно буквену транскрипцію – тексту (запису і підпису).

Формування теоретичних та методичних основ судово-почеркознавчої діагностики є одним з найбільш актуальних напрямів розвитку судового почеркознавства в сучасний період, оскільки ця проблематика є спірною і не повною мірою розробленою.

Одним з перспективних напрямів дослідження є діагностичні дослідження. У судовому почеркознавстві на даний час вони виділені у самостійний напрямок, розроблені основні положення судово-почеркознавчої діагностики, їх сутність та місце в системі завдань судово-почеркознавчої експертизи.

Вирішення діагностичних завдань спрямоване на визначення умов, у яких виконувався досліджуваний почерковий об'єкт – рукописний текст, запис або підпис. У почеркознавстві встановлено, що захисним бар'єром, що гарантує збереження ідентифікаційних властивостей почерку – індивідуальності та стійкості – є варіаційність. Саме в ній відображений механізм пристосування того, хто пише, до різних обставин, які негативно впливають на процес письма.

Принципова можливість вирішення діагностичних завдань експериментально доведена на цілій низці почеркових об'єктів (рукописних текстах великого й середнього обсягу, за високої виробленості почерку, підписах тощо). Проте такі можливості не є безмежні.

Г. А. Куприянова виокремила симптомокомплекс ознак, характерних для різних груп «збиваючих» факторів [3]. Але на сучасному етапі розвитку судово-почеркознавчої діагностики, на жаль, вирішення завдань можливе здебільшого на рівні розроблених симптомокомплексів, які мають групове значення і не надають достатньої інформації для вирішення діагностичного

завдання – встановлення певного «збиваючого» фактора, який діяв на виконавця у момент виконання рукопису чи підпису. У Київському науково-дослідному інституті судових експертиз проводять дослідження, спрямовані на вирішення завдання встановлення певної «збиваючої» причини. Це важлива проблема, яка потребує свого вирішення, і одним із перспективних напрямів досліджень, що лежить в основі розробки методів вирішення діагностичних завдань, також є математичне моделювання.

Класифікаційні завдання пов'язані із встановленням належності почерку виконавця до групи почерків, притаманних особам певної статі, віку або типу почерків відповідно до прийнятої наукової класифікації (високо- чи маловироблені, із досконалою або недосконалою системою рухів). У межах класифікаційного завдання також можуть бути встановлені питання про схожість почерків (підписів), про придатність почеркового об'єкта для ідентифікаційного дослідження [1, 20–21].

Наведена диференціація завдань почеркознавчої експертизи є дещо умовною, оскільки на практиці іноді буває досить складно віднести конкретну експертну задачу до певного класу. Так, наприклад, у почеркознавстві передбачена можливість надання експертом категоричного негативного ідентифікаційного висновку тільки на підставі суттєвої розбіжності у ступені виробленості рухів (або ступеня досконалості системи рухів) у досліджуваному почерковому об'єкті та зразках почерку (підпису) особи, що перевіряється (коли цей ступінь набагато вищий у виконавця досліджуваного почеркового об'єкта, ніж у особи, зразки якої надані). У таких випадках експерт констатує належність особи, що виконала досліджуваний рукописний об'єкт, та особи, яка виконала зразки почерку та (або) підпису, до різних класифікаційних (за ступенем виробленості або досконалості системи рухів) груп. Тут можна сказати, що ідентифікаційне завдання вирішується на рівні класифікаційного, яке є проміжним

для звичайного повного процесу порівняльного дослідження, а в таких ситуаціях стає завершальною.

Незважаючи на існуючу загальноприйнятну чітку класифікацію завдань почеркознавчої експертизи (ідентифікаційна, діагностична та класифікаційна) сьогодні у конкретних експертних ситуаціях ці завдання розмежувати достатньо складно та у багатьох випадках почеркознавче дослідження має інтеграційний (наприклад, при дослідженні змінених почеркових об'єктів є суміщення цілей ідентифікаційного та діагностичного завдань), а іноді комплексний характер (встановлення виконавця підписів, виконаних шляхом технічної підробки, тощо).

Важливе місце займають дослідження закономірностей процесу вирішення експертних завдань. Якщо раніше наукові розробки були спрямовані безпосередньо на об'єкт, тобто на почерк і методи експертного дослідження засновувалися на знаннях почеркових закономірностей, то тепер увагу криміналістів привертає «внутрішня», суб'єктивна сторона експертної діяльності. Об'єктом дослідження стає сама діяльність експертів. Такі дослідження допомагають оптимізувати роботу експерта-почеркознавця.

Багато років діяльність експерта-почеркознавця вважалася найменш формалізованою, все більше залежною від досвіду експерта, від його професійних знань, тобто мала суто суб'єктивний характер.

Вивчення процесу експертного дослідження, розкриття його закономірностей, об'єктивізація суб'єктивних методів дослідження дозволять зробити надбанням всіх експертів-почеркознавців професійний досвід і на цій основі удосконалювати методику експертизи.

Експериментальні дослідження у судовому почеркознавстві спрямовані на оптимізацію та удосконалення існуючої методики ідентифікаційного дослідження почерку;

подальшу розробку окремих методик експертного дослідження різних видів почеркових об'єктів (наприклад, методичних рекомендацій щодо дослідження підписів від імені осіб похилого і старечого віку); подальшу розробку кількісних методів дослідження почерку, заснованих на ймовірнісному моделюванні (насамперед при дослідженні малооб'ємних почеркових об'єктів: підписів, коротких записів, «друкованого» почерку); використання інструментальних засобів і електронно-обчислювальної техніки з метою об'єктивізації, розширення можливостей та автоматизації експертних досліджень (наприклад, дослідження натискних характеристик за допомогою визначення яскравості та кольору штрихів).

Сучасне судове почеркознавство в Україні ґрунтується на потужній теоретичній та методичній базі. Загальна методика почеркознавчої експертизи включає у себе процедури та схеми вирішення ідентифікаційних, діагностичних та класифікаційних завдань, положення, які стосуються характеристик почеркових об'єктів (рукописних текстів, записів, підписів), особливостей їх формування і функціонування, їх властивостей та ознак. До складу загальної методики почеркознавчої експертизи входять також методи, методики і методичні рекомендації, розроблені для вирішення типових та окремих завдань щодо певних об'єктів дослідження залежно від їх виду, обсягу графічного матеріалу у них, ступеня виробленості, умов виконання тощо.

Однак, незважаючи на значні досягнення у галузі судового почеркознавства, не усі конкретні завдання можуть вирішуватися експертами на практиці, тобто у деяких експертних ситуаціях почеркознавці з тих чи інших причин або взагалі відмовляються від вирішення питання, або надають висновок у формі НВМ («вирішення питання не виявляється можливим»). Тому розробки методичного характеру повинні проводитися з огляду на потреби судово-слідчої та експертної практики.

Необхідність проведення розробок обумовлена характером почеркових об'єктів, стосовно яких ідентифікаційні завдання ще вирішуються експертами не досить надійно та ефективно або не вирішуються зовсім. Зокрема це об'єкти з малим обсягом графічного матеріалу – підписи та короткі записи [1, 25].

Наступний можливий шлях актуалізації експертних знань – це використання методів експертних оцінок.

Суть методів експертних (спеціалізованих) оцінок полягає в тому, що група кваліфікованих спеціалістів, аналізуючи якусь проблему, висловлює свої судження, і отримана узагальнена думка використовується для прийняття оптимального рішення.

Досвід використання експертних оцінок у судово-почеркознавчій експертизі вже є. Це перш за все вирішення складних задач в умовах дефіциту вихідної почеркової інформації, різноманіття незвичайних умов виконання рукопису, схожість почерків тощо.

Для сучасного періоду розвитку теорії судового почеркознавства характерно інтенсивне проникнення у дослідження почерку математичних методів, тобто проходить математизація науки. Впровадження математичних методів для вирішенні почеркознавчих завдань допомагає об'єктивувати процес експертного дослідження.

Разом з тим на даний час не можна вважати застосування математичних методів повною об'єктивізацією процесу експертного дослідження. Досягти повної об'єктивізації процесу дослідження при вирішенні почеркових завдань буде можливо лише тоді, коли ознаки почерку будуть формалізовані і доступні для використання в математичному апараті. До того часу, поки ознаки почерку будуть визначатися на суб'єктивному рівні, процес експертного дослідження буде мати суб'єктивний характер. Вирішення цього питання можливе лише шляхом удосконалення існуючої системи ознак почерку, яка є досить чіткою,

обґрунтованою, але у такому вигляді не піддається формалізації.

Важливий напрям у розвитку судового почеркознавства – це використання у судово-почеркознавчих дослідженнях інструментальних засобів і їхня автоматизація.

Найбільшою мірою їх застосування направлено на виявлення динамічних властивостей почерку (координація, темп, ритм рухів, а також натиск) У розкритті закономірностей їхнього проявлення криміналісти бачать джерело цінної інформації, яка дуже корисна в цілях дослідження почеркових реалізацій, в особливості малооб'ємних – підписів, коротких записів.

Найбільш актуальною на даний час уявляється розробка автоматизованої системи дослідження коротких почеркових об'єктів. Така система повинна дозволити вводити у електронну обчислювальну машину і аналізувати за обраними алгоритмами розпізнавання образів всю інформацію про почерковий об'єкт як структурно-геометричну, так і таку, що міститься у розподілі барвника і ширині штриха [4].

Автоматизовані системи виконують двояку функцію: з одного боку вони допомагають отримати інформацію про об'єкт, яка недоступна іншим шляхом; з іншого – звільняють експерта від стомлюючої нетворчої роботи, зводячи до мінімуму можливість суб'єктивних помилок [5, 154–155].

Отже, назріла необхідність створення методик та програмних продуктів, які б дозволяли проводити діагностичне та ідентифікаційне дослідження в єдиному процесі і водночас були б зручними і доступними для їх використання у практиці. Необхідно прагнути оптимального сполучення можливостей людини й ЕОМ, що доповнюють одне одного, у судово-експертній діяльності, і це повинно знаходити відображення у створюваних методиках експертного дослідження.

Абсолютно новим напрямом розвитку судового почеркознавства є графологія.

Дослідження у галузі графології та психодіагностики особистості обґрунтовують існування зв'язків між особливостями почерку та психологічними особливостями особи, адже почерк акумулює у собі основні характерологічні особливості людини, а графологія є однією із спроб їх розглядати. Практичне значення графології доволі велике, потреба в її проведенні зумовлена потребами слідчої та судової практики, адже виявлення психологічних властивостей особистості дозволить звузити коло підозрюваних у правопорушенні осіб, надати правильну оцінку мотивам вчинення злочину, здатності особи адекватно сприймати обставини, що мають значення для справи, дозволить продумувати тактику проведення різних слідчих і судових дій тощо. Завдання почеркознавства у цьому сенсі – знайти закономірності між функціями органів, які відтворюють письмо, і результатом цих функцій – почерком. Насамперед слід визначити, як відображаються у почерку певні психологічні особливості людини. Зробити це можна лише шляхом обробки великої кількості певного матеріалу. Завдання ускладнюється тим, що та сама особливість почерку може бути наслідком різних особливостей характеру людини. Пошукові дослідження, які проводили у Київському науково-дослідному інституті судових експертиз, засвідчили перспективність цього напрямку.

Як видно з наведеного, високий рівень розвитку судового почеркознавства не означає, що вже не існує проблем, які потребують розв'язання. Такі проблеми існують і їхнє вирішення буде сприяти подальшому удосконаленню як теоретичних засад судового почеркознавства, так і практики судово-почеркознавчої експертизи. Оцінюючи стан судового почеркознавства на даний момент, не можна назвати його застійним, тому що активні спроби розвивати його загальні та окремі напрями постійно здійснюються; коло питань, що вирішуються експертами-почеркознавцями, постійно розширюється, чому сприяють теоретичні

та експериментальні дослідження у галузі судового почеркознавства. Основними перспективними напрямками роботи у сфері судового почеркознавства можна запропонувати наступні: удосконалення існуючих та розробка нових методик дослідження; створення експертних систем, які базуються на

методах експертних оцінок, для вирішення діагностичних та інтеграційних завдань в почеркових об'єктах, виконаних у незвичних умовах; розробка методів, заснованих на комплексному використанні спеціальних знань судового почеркознавства та суміжних експертних галузей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Бондар М. Є., Ковальчук З. О., Сукманова Т. О.* Судово-почеркознавча експертиза: становлення, можливості, перспективи розвитку // Судова експертиза. 2014. № 1. С. 19–29.
2. *Куприянова А. А.* Методические рекомендации решения судебно-почерковедческих диагностических задач. Минск, 1982. 62 с.
3. *Меленевська З. С., Свобода Є. Ю., Шаботенко А. І.* Судово-почеркознавча експертиза : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. І. П. Красюка. Укр. центр духовн. культури, 2007. 280 с.
4. *Мельник Д. В.* Кількісна автоматизована методика встановлення справжності (несправжності) малоінформативних підписів. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2012. 31 с.
5. *Свобода Є. Ю.* Проблемні питання судово-почеркознавчої експертизи // Досудове розслідування в сучасних умовах: проблеми, тенденції та перспективи: збірник матеріалів науково-практичного семінару. Київ, ННІПСК НАВС, 2013. С. 153–156.

Стаття надійшла до редакції: 16.12.2016.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

GENERALIZATION OF OF THEORETICAL ISSUES AND DIRECTIONS FOR FURTHER IMPROVEMENT FORENSIC HANDWRITING EXAMINATION AS A FORM OF APPLICATION OF SPECIAL KNOWLEDGE

Svoboda E.

Abstract: The article provides analysis of the forensic handwriting examination capabilities. The achievements of scientific study of handwriting patterns based on different fields of science and improving the methods of forensic handwriting research are examined.

The modern problems solved by handwriting research experts generally examined. On the basis of all expert practices the basic directions of further development of judicial handwriting research in modern times were singled out. First of all the activity approach and the study of structure of solving the problems of identification in order to optimize methods of examination are defined. However, the attention is paid to the need for further formation of theoretical and methodological foundations of forensic handwriting diagnostics. The classification tasks of handwriting outlined too.

Some of problems of the current development of forensic handwriting examination have been highlights, the basic solutions of the problem were offered.

Keywords: handwriting judicial, forensic handwriting examination, handwriting, handwriting object identification studies, diagnostic tests, classification research method handwriting examination.

**ОБОБЩЕНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ВОПРОСОВ И НАПРАВЛЕНИЙ
ДАЛЬНЕЙШЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СУДЕБНО-ПОЧЕРКОВЕДЧЕСКОЙ
ЭКСПЕРТИЗЫ КАК ФОРМЫ ПРИМЕНЕНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ**

Свобода Е. Ю.

Аннотация: В общих чертах охарактеризованы современные задачи, решаемые экспертами-почерковедами. На основании обобщения экспертной практики выделены основные направления дальнейшего развития судебного почерковедения в современный период. Прежде всего определено деятельностный подход и исследование структуры решения идентификационных задач с целью оптимизации методики экспертизы. Вместе с тем обращается внимание на необходимость дальнейшего формирования теоретических и методических основ судебного-почерковедческой диагностики. Определены классификационные задачи исследования почерка.

Освещены некоторые проблемные вопросы на современном этапе развития судебного-почерковедческой экспертизы, предложены основные пути их решения.

Ключевые слова: судебное почерковедение, судебно-почерковедческая экспертиза, почерк, почеркового объект, идентификационные исследования, диагностические исследования, классификационные исследования, методика почерковедческой экспертизы.